

IBN NUJAYM AL-HANAFIYNING HAYOTI VA IJODI

Sultonova Ra'noxon

O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi

Matnshunoslik va (adabiy) manbashunoslik yo'nalishi

1-bosqich magistratura talabasi

Elektron pochta: ranoxon9876@gmail.com

O'zbekiston, Toshkent

Annotatsiya

Ushbu maqolada Zayniddin ibn Nujaym al hanafiy hayoti va asarlarining muhim ahamiyat to'grisida so'z yuritamiz.

Kalit so'zlar: Fatovo, hanafiy, islom huquqi, Xuroson va Movarounnahr, geografik, ichki tartib, arab diyorlari, istishon.

Fatovolar jamiyat rivojining negizi, millatning tarixiy taraqqiyotida erishilgan muvaffaqiyatlarini avlodlardan avlodga o'tkazuvchi qudratli omildir. Tarixiy taraqqiyot bosqichlariga nazar tashlar ekanmiz, har bir jamiyat, davlat islomiy qonunlarga rioya qilmay hamda mustahkamlamay turib taraqqiy etmagan. Maishiy hayot va oilaviy turmush islom huquqi bo'lgan fatovo bilan chambarchas bog'langandir. Fatovolar kishilik jamiyatining tarixiy taraqqiyot jarayonida shakllangan va rivojlanib boradigan obyektiv hodisa bo'lib, jamiyat tarixida islom kirib kelganidan boshlab shakllana boshladi. Har bir oilaning ichki tartibi, boshqa oilalardan ajralib turadigan o'ziga xos xususiyatlari bo'ladi, ya'ni har bir oilada dam olish, mehnatni uyushtirish, bayramlarni nishonlash, o'zaro munosabatlarga kirishda o'ziga xoslik bor. Natijada, fatovolar ham geografik jihatdan bir biridan farq qilishi mumkin.

Movarounnahr va Xuroson ilm-ma'rifat, madaniyat hamda tamaddun beshigi sifatida butun dunyoga mashhur. Ayniqsa, Buxoro, Samarqand, Xorazm va Shosh o'lkalari o'z bag'rida yetuk allomalarni tarbiya qilgan. Bugungi globallashuv jarayoni jadal kechayotgan bir davrda ular qoldirgan turli sohalardagi ilmiy merosning ahamiyati beqiyos. Qadimda, O'rta Osiyo va Arab diyorlari o'rtasida chegara bo'lmagan. Shuning uchun, o'zaro erkin aloqa, muloqat, savdo-sotiq orqali ko'plab islom dinimiz asosida vujudga kelgan allomalar kitoblari keng qo'llanilgan. Bu kitoblardan biri bo'lgan Ibn Nujaym al hanafiyning "Fatovo" asari hisoblanadi. Ushbu manba O'rta Osiyo diyorlarida keng qo'llanilgan bo'lib, hanafiy mashabiga xos bo'lgan fatovolar chiqarishda Movarounnahr va Xurosonda keng qo'llanilgan. Muallifi Nujaym to'liq ismi Zayniddin ibn Ibroxim ibn Muxammad Misriy Hanafiy (926/1520-970/1563). Hozirda O'zXIA manbalar xazinasida saqlanayotgan nusxasi:

yozilgan yili, joyi, kotib va ko'chirilgan vaqti noma'lum.

Tili: Arab. Varag'i: 17 v. (66-22a). Kogoz: Shark k. Xat turi: Nasta'liq.

Satr (kator): 19.

Mukova va mati o'lchamlari: 15x25; 10x19,5.

Kinovar (siyoh turlari): Matn qora siyohda yozilgan.

Poygir: Sahifalar poygirlingan.

Asar tavsifi: asar Ibn Nujaymning fatvolari bo'lib, "Fatovo Ibn Nujaym" (Ibn Nujaym fatvolari) yoki "al-fatovo az-Zayniyya" nomlari bilan shuhrat qozongan. Mazkur risola to'liq emas. Unda tahorat, namoz, zakot, ro'za, qozilik kitobi, alfozi kufr, da'vo, guvohlik kabi boblar kiritilgan. Undagi masalalar ham to'liq berilmagan. Matn chetlarida qisqa izohlar bor.

Matn holati (jadval, to'liq, nuqson): To'liq emas. Sahifalarida dog'lar bor, ba'zi varaqlari ko'chgan va yirtilgan, asosiy matn atrofiga ba'zi joylari suv tegishi natijasida xiralashgan, yozuvda ham bir-biriga surkalib ketgan joylar uchraydi. Siyoh doglari mavjud. Varaqlar eskirgan va mog'orlagan. 55a, 63a, 106a, 1856 sahifalarda kaydlar bitilgan. 556-56a, 636, 64a, saxifalar bo'sh koldirilgan. Ayrim sahifalarda muxrlar bosilgan. Ammo rangi surkalgani bois, o'qib bo'lmas holga kelgan. Boshka kataloglarda mavjudligi: Mukovasi (tamga, labagi, tilcha, xomashyo, muxr, saxxof): Muqovasi to'q jigar charmdan ishlangan. Muqovasi asosiy matndan ajragan.

Asli ibn Nujaym nomi bilan mashhur bo'lgan olim (fakih) Zayniddin ibn Ibrohim ibn Muhammad al-Misriydir. U 926/1519 yilda tug'ilib, 969/1562 yilda Qohirada vafot etgan. Uning hayoti kitob yozish va ilmiy izlanishlarni davom ettirish uchun juda qisqa edi, lekin u buni uddalay oldi. U hanafiy urf-odatlarida islom huquqini kodifikatsiya qilish bo'yicha birinchi yozuvchilardan biri hisoblanadi. Ibn Nujaym laqabi bilan mashhur bo'lgan bu islom qonuni olimining asl ismi Zayniddin (Zeynuddin yoki oddiygina Zeyn) bo'lgan. Uning nomi qo'lyozmalarda ko'proq "Zeyn" sifatida kelgan bo'lsa-da, "Zeynülâbidin" va "Zeynuddin" iboralari ham vaqti-vaqti bilan ajralib turadi. Zamondoshlari ijodida va shularni hisobga olib yozilgan tabaqat va terazim kitoblarida "Zeynülâbidin" va "Zeynuddin" iboralari ko'proq ishlatilgan [2:96].

Fatovolardan foydalanish va bu odatlar muhim ahamiyatga ega amaldagi pozitsiyadagi islomiy huquqdir. Hanafiy fiqh maktabi, bu maskan jiddiy islom dinining qonunlariga jiddiy urg'u berishgan. "Al-eshbah ve'n-Nezair Ibn" nomli asari Nujaym sifatida tasdiqlangan eng tizimli o'rganilgan asoslari hanafiy mazhabi qonunlariga haqida. U el odatlaridan biri haqidagi dastlabki ma'lumotlar keltirilgan. Bu ishda Nujaymning Kavoid asari va kim tahlil qilganligi nazariy jihatdan foydalanish va namunalar bilan tushuntirilgan.

Birinchi qismda unga dalil borligini bildiradi. **Tedvingacha** bo'lgan davrda islom huquqi hali fan sifatida paydo bo'lmagan edi. U nashr etilmagani uchun uning usullariga aniqlik kiritilmagan. Natijada garchi urf-odatlar va an'analar ko'plab qonun

hujjatlariga sezilarli ta'sir ko'rsatgan bo'lsa-da, u termin sifatida yuzaga chiqmagan va ayirma usullari qatoriga kirmagan.

Hanafiy mazhabida odatlar odatda, istihson nomi ostida muhokama qilinadi. Biroq Abu Yusufning (vaf. 182/798) odat mavqeiga munosabati o'ziga xosdir.

Shuningdek, Abu Yusufdan keyingi hanafiy mazhabidagi odat, bu borada aniq bayonotlar bergan Saraxsiy (vaf. 483/1090)dir. Saraxsiyning odatlari qoidasi "Odat bilan belgilab qo'yilgan muddat, xuddi shartnoma joizligining shartidek" degan qoida hisoblanadi. Ko'rib chiqilayotgan bitimda odat bo'yicha ma'lum bir to'lov muddati tuziladi. Shart sifatida qaraladi.

5. Hanafiy fiqhida urf-odat va an'analarga tarqoq e'tibor berilgan. U mavjud bo'lsada, birinchi bo'lib odatni nazariy jihatdan o'rganib, uni bo'linishga ajratadi. Hanafiylarning faqihi Ibn Nujaymdir. (vaf. 970/1563). Ibn Nujaym (vaf. 970/1563) U "el-Eshbah ve'n-Nezoir" nomli asarida odatlar va ularning turlarini batafsil bayon qiladi va ushbu asar orqali sinchiklab tekshirib chiqqanligiga guvoh bo'lishimiz mumkin. Bu uning ishidan keyin yozilgan eng malakali va tizimli asardir.

Uning asari "ale'l-urf" deb ataladi. Ibn Nujaym (vaf. 970/1563) el-Eshbah ve'n-Nezoir deb nomlangan fiqh asoslari ustida yozgan. Mavzuga oid ushbu asarda oltinchi qoida "el-Adetü muhakkemetün" deb nomlangan. U alohida bo'lim ochdi. Ushbu tadqiqotda Ibn Nuceym (vaf. 970/1563) Uning hayoti va ijodi haqida so'z yuritilgandan so'ng, "el-Eshbah ve'n-nezoir" nomli asarida. Odat nazariyasi ko'rib chiqiladi, odat bo'yicha tegishli bo'lim bilan chegaralanadi va Ibn Obidin (vaf. 1252/1836) va Hamavi (vaf. 1098/1687)ning "al-Ashbah ve'n nazoir" sharhlarida bayon qilgan gaplari doirasida hanafiy mazhabining uch faqihi. Ularning qarashlarini solishtirishga harakat qilinadi.

Ibn Nujaym boshqa asarlari:

a. al-Bahru'r-Ra'ik: Hanafiy fiqhida mutun-i erbaa nomi bilan mashhur.

Nesefiyning (vaf. 710/1310) "Kenzü'd-dekoik" nomli asari sharhlaridan.

kimdir. al-Bahru'r-ra'ik, Minhatu'l-holik ibn Obidiyn (vaf. 1252/1836)

U ale'l-Bahri'r-roik izohi bilan bosilgan. Ibn Nujaym (vaf.970/1563) asarini "icâre-i faside" mavzusiga olib kelgan.

Husayn et-Turiy (vafoti 1138/1726) tomonidan yakunlangan[3:155].b. el-Eshbâh ve'n Nezoir: Bu asar Ibn Nujaymning (vaf. 970/1563) eng muhim asaridir.

Bu uning mashhur va mualliflik huquqi bilan himoyalangan oxirgi ishi. Kerhi (vaf. 340/952) va Debusiy (vaf.430/1039) o'z asarlarida kavaidni eslatib o'tgan, lekin birinchi marta hanafiy mazhabi Kavoid tadqiqoti Ibn Nujaym tomonidan olib borilgan. Hanafiy mazhabining mumtoz yozuv adabiyotiga o'zgacha tus kiritdi.

Asar yetti bobdan iborat: Birinchi qism umuminsoniy tamoyillar haqida, ikkinchisi

Olti qism navbati bilan favoid, jim va farq, elgaz, hüel, furuk va sondir.

Ikkinchi qism hikoyalar va yozishmalardan iborat. Birinchi va oxirgi

Bobdan tashqari boshqa boblar “poklik”dan ya’ni tahorat kitobi bilan boshlanib “meros” kitobida tugaydi.

c. al-Fetâva'z-Zeyniyya: Yozuvchining o'g'li Ahmad, otasiniki bu ishda 1000 dan ortiq fatvolar to'plagan [1:84].

Islom sivilizatsiyasining yetakchi ilmiy yo'nalishlaridan biri bo'lgan furu-il fiqh sohasida yozilgan eng mashhur va ta'sirli kitoblardan biri Ibn Nujaymning “el-Eshbah ve'n-Nezair” asaridir. Bu fiqh masalalarining o'xshash tomonlarini va ular o'rtasidagi tub farqlarni jamlagan, fiqh hukmlari asos bo'lgan umuminsoniy qoidalarni ochib bergan ashba adabiyotining cho'qqi asaridir. Usul va furu ilmini o'zida mujassam etgan asosiy asarlardan bo'lib, furu nuqtai nazaridan usulning qanday vazifalarni bajarishini, fiqh masalalarining asosiy asoslarini va fiqh mantiqini ko'rsatishi jihatidan muhim ahamiyatga ega[4:34].

“Al-Ashbah van-Nazoir” asari muallifi Ibn Nujaym shofe'iy faqihlari to'plangan Misr geografiyasida tug'ilib, Misr hanafiyligi doirasidagi ta'limni tamomlagandan so'ng, eng mashhur olim va yetakchilardan biriga aylandi. Misr hanafiyilaridandir. U o'z asarlari va shogirdlari orqali Misr hanafiy doirasi bilimlarini keyingi adabiyotga o'tkazgan juda muhim allomadir. Ibn Nujaym, asosan, furu fiqh va usul bo'yicha ko'plab risola, sharh va izohlar yozgan va bu asarlar keyingi adabiyotlarda, ayniqsa, usmonli geografiyasida tafsir, ta'liq va tarjima kabi turli shakllarda tadqiqot mavzusi bo'lgan.

Ushbu tadqiqotda Ibn Nujaymning eng muhim asari el-Eshbâh ve'n-Nezair, Dots. Dr. U Usmon Bayder tomonidan Turkiyada topilgan qo'lyozmalarni hisobga olgan holda tadqiq qilingan va ushbu tadqiqot matni asosida tarjima qilingan. Tadqiqot birinchi marta ilmiy mezonlarga muvofiq tadqiq qilingan va tarjima qilingan va Turkiyadagi hanafiy ilmiga jiddiy hissa qo'shadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ibn Nujaym al hanafiyning asarlari shuningdek, “Fatovo” asari Movarounnahr va Xuroson ilm-ma'rifat, madaniyat hamda tamaddun beshigi sifatida butun dunyoga mashhur yurt olimlari va o'sha davri qonun-farmonlarini chiqarishda muhim manba sifatida xizmat qilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bkz. Ahmed b. Hanbel, Müsned, tahk. Şuayb el-Arnâvut Âdil Mürşid, c. VI, s. 84, rakam: 3600, 1. Baskı, Risale yay., 2001; Taberani, “el-Kebir”, r. 8582, Mecmau'z1zevâid, c. I, s. 177-178. Zeylaî, Nasbu'r-Râye'de ilgili hadise dair değerdendirmesi şöyledir: Hadis garîb ve merfû olup yalnız İbn Mes'ûd (r.a.)'dan mevkufl olarak gelmiştir. Hadis iki farklı senedle gelmiştir: Birinci
2. Takiyyuddin b. Abdülkadir ed-Dârî el-Ğazzî el-Mısrî el-Hanefî Temîmî, et Tabakâtü's-seniyye fi Terâcimi'l Hanefî yye, 1. Baskı, Daru'r Rıfâî, Riyad 1989, c.

III s. 275; Ahmet Özel, Hanefi Fıkıh Âlimleri, 3. Baskı, TDV yay., Ankara 2013, s. 254.

3. Muhammed b. Hüseyin b. Ali et-Tûrî el-Kâdirî el-Hanefî'nin tekmilesi “icâre-i fâside” bahsinden itibaren Dârü'l Kütübi'l-İlmiyye yayınevi baskısına göre dokuzhttps.
4. //yuz.uz/uz/news/intellektual-va-tashabbuskor-yoshlar davlatning-strategik-resursi?shem=sswnst

